

MİMAR TURGUT CANSEVER'İN "TÜRK SÜTUN BAŞLIKLARI" İSİMLİ DOKTORA TEZİNİN MİMARLIK TARİHİ YAZIMI BAĞLAMINDA YÖNTEMSEL İNCELENMESİ

A Methodical Examination of Architect Turgut Cansever's PhD Thesis Titled "Turkish Column Headings" within the Context of Writing the History of Architecture

Yaren ŞEKERCİ ^{1*} 

¹ Antalya Bilim Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, 07190, Antalya, Türkiye, Orcid No: 0000-0003-4509-6299

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi:

Geliş	03.04.2022
Düzeltilme	12.06.2022
Kabul	27.06.2022

Anahtar Kelimeler:

Mimarlık Tarihi Yazımı
Turgut Cansever
Türk Sanatı
Türk Sütun Başlıkları

ÖZ

Türk Sanatı kavramsallaştırmasıyla ilgili çalışmaların milliyetçilik duygusuyla daha da arttığı 1940'lı yıllarda, tarih yazımsal yaklaşımları daha iyi anlayabilmek için Turgut Cansever'in "Türk Sütun Başlıkları" isimli doktora tezini incelemek önemlidir. Çünkü Cansever, bu kavramsallaştırmanın önemli isimlerinden Sanat Tarihi Profesörü Ernst Diez'in öğrencisi ve kariyerinin ilerleyen dönemlerinde dünyada üç kez Ağa Han Mimarlık Ödülleri'ni kazanan tek mimardır. Cansever'in tezinde yüz on bir farklı yapıdan bir ile yedi arasında sütun başlığı belgelenmiş ve kategorize edilmiştir. Çalışmada yapıların ve sütunların dokümantasyonundan önce, belki de bu çalışma için çok daha fazla öneme sahip olan teorik ve kavramsal bir kısım bulunmaktadır. Bu kısımda, Selçuklu ve Osmanlı Sanatının (Türk Sanatının) özelliklerine değinilmiştir. Diez'in önemli bir etkisinin gözlemlenebileceği bu kısım ile birlikte, bu çalışmada Cansever'in doktora tezinde ortaya konulan yöntemin, Leach (2010)'in mimarlık tarihi yazım yaklaşımlarından "Coğrafya ve Kültür", "Tip" ve "Teknik" bağlamları bütüncül olarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Article Info

Article History:

Received	03.04.2022
Revised	22.06.2022
Accepted	27.06.2022

Keywords:

Architectural Historiography
Turgut Cansever
Turkish Art
Turkish Column
Headings

ABSTRACT

In the 1940s, when studies on the conceptualization of Turkish Art increased even more with the feeling of nationalism, it is important to examine Turgut Cansever's PhD thesis named "Turkish Column Headings" in order to better understand the historiographic approaches. Because Cansever is the student of Art History Professor Ernst Diez, one of the important names of this conceptualization, and is the only architect in the world to win the Aga Khan Architecture Awards three times in the later stages of his career. In his thesis, before the documentation of structures and columns part, there is a theoretical and conceptual part, which is perhaps more important than the documentation part. In this part, the characteristics of Seljuk and Ottoman Art (Turkish Art) are mentioned. Along with this part, where an important influence of Diez can be observed, in this study, it is aimed to analyze the method put forward in Cansever's PhD thesis in a holistic manner in the contexts of "Geography and Culture", "Type" and "Technical", one of Leach (2010)'s architectural historiography approaches.

* Corresponding author.

To Cite This Article: Şekerci, Y. (2022). Mimar Turgut Cansever'in "Türk Sütun Başlıkları" İsimli Doktora Tezinin Mimarlık Tarihi Yazımı Bağlamında Yöntemsel İncelenmesi. *Akdeniz University Journal of The Faculty of Architecture*, 1(1), 36-48.

1. GİRİŞ

Farklı metodolojileri olsa da sanat tarihi, şehir tarihi ve mimarlık tarihinin yakın akraba oldukları söylenebilmektedir. Türkiye’de mimarlık tarihinin kurulmasına, kurumsallaşmasına dair öncü rol sanat tarihçilerine aittir. Örneğin, yüzyıllar içerisinde mimarlara mimarlık tarihini ilk öğreten ve Türk Mimarisine ait ilk kitapları yazanlar sanat tarihçileridir. Sanat tarihçilerinin kitaplarının ismi “Türk Sanatı” başlığını içerse bile, kitapların içeriğinin tamamına yakını mimarlık eserleri doldurur. Çalışma alanları, araştırma malzemeleri ortak olan sanat tarihi ve mimarlık tarihi en yakın ilişki içindedir diyebiliriz. Dolayısıyla Türk mimarlık tarihi literatürü kaçınılmaz olarak sanat tarihi literatürüyle ilişkilidir ([Düzenli, 2009](#)). Bu bağlamda bu çalışmanın konusu olan bir mimar tarafından mimari eserler üzerine yazılan doktora tezinin, sanat tarihi çerçevesinden başlayarak anlatılması gerekmektedir.

Türk Sanatı kavramının doğuşunu inceleyebilmek için önce İslam Sanatı ve mimarlığından bahsetmek gerekecektir. İslam Mimarlığı ve Sanatı ilk olarak, Batılı oryantalist sanat ve mimarlık tarihçileri tarafından tek bir başlık altında toplanmaya çalışılmış ve İslam’ı benimsemiş kültürlerin özerk mimarlıkları ve sanatları göz ardı edilmiştir. Bu şartlar altında Türkiye’de erken dönemden itibaren milliyetçilik duygusunun egemenliğinde, Türk sanatını ve mimarlığını kavramsallaştırma adına çalışmalar hızlanmıştır. Türk Sanatı kavramı ilk defa 1909’da bir kitapta geçmiştir ([Arseven, 1984](#)). “Türk Sanatı” kavramsallaştırmasının öncülüğünü Prof. Glück ve hocası Prof. Stryzowski yapmış, ardından Celal Esad Arseven ve Ernst Diez gibi isimler devam ettirmiştir ([Deniz, 2009](#)). 1928’de yayınladığı “Türk Sanatı” isimli kitabıyla bu alanda önemli bir katkı sağlayan Celal Esad Arseven, Türk Sanatı’nın Bizans etkisiyle oluştuğu yönündeki oryantalist bakış açısını reddederek, bu sanatın köklerini Asyalı kökenlerle ilişkilendirmekte ve Türk Sanatını ilkel devirlerdeki Türk Sanatı, İslam’dan önce İç Asya’da ve Küçük Asya’da Türk Sanatı ve İslam’dan sonra İç Asya’da ve Küçük Asya’da Türk Sanatı olmak üzere üç dönemde gruplamaktadır ([Arseven, 1984](#)). Ayrıca Arseven, Türk Sanatını Orta Asya’dan beri devamlılık gösteren bir Türk tarihinin maddi kültür verisi ve göstergesi olarak ele almaktadır ([Kök, 2015](#)).

Arseven Türk Sanatı’nın bireysel varlığını ispat etmekle birlikte, yalnızca İslam Sanatı başlığı altında bahsedilmesini de eleştirmektedir. Ona göre, Arap, İran, Hindistan ve Türk sanatları arasında farklar bulunmakta olup, bu medeniyetlerin İslam’ı benimsemesi sebebiyle hepsinin sanatını bir görmenin yanlış olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, Batılıların Arap ve İran sanatını kabul etmeye daha yakın olduğunu ancak Türk Sanatı’nın varlığı konusunda aleyhte

olmasa bile kararsız bir duruş sergilediklerini de vurgulayan Arseven, Violet le Duc'un Bay Parville'nin Bursa'daki Türk anıtlarını inceleyen eserindeki Türk Sanatı'nın varlığını sorguladığı kısımlarla bu düşüncelerini desteklemektedir. Türk Sanatı konusunda Batı dünyasında beslenen ortak kanı buyken, Strzygowski, Glück ve Arseven'le birlikte Ağaoğlu Mehmet, Von le Coq, Aurel Stein, Gurlitt, Migeon, Saladin ve Diez gibi arkeolog ve sanat yazarlarının Türk Sanatı'nın sanat tarihi içerisinde yer edinmesi konusundaki katkıları çok önemlidir ([Arseven, 1984](#)).

Türk mimarisinin saflığını vurgulamak amacıyla antropolojik bulgulardan yararlanan ilk araştırmacılardan olan Ağaoğlu Mehmet, Türk Sanatı'nın eklektik olmadığını ve orijinalliğini vurgulamıştır ([Kök, 2015](#)).

Türk Sanatı için önemli isimlerden olan Jozef Strzygowski¹, Eski Hristiyan Sanatı ile uğraşan hocalarından birisi Prof. Dobbert ile doktora tezi olarak "İsa'nın Vaftizi İkonografisi" üzerine çalışmıştır. Sonraki dört seneyi Roma'da geçirmiş ve Viyana Üniversitesi'nde doçentliğini almıştır. Öncelikle Rus Sanatı konusu ilgisini çekmiş ve bu doğrultuda çalışmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemde ise Bizans Sanatı üzerine çalışmaları mevcuttur. Bu doğrultuda Türkiye'deki Bizans eserlerini de incelemiştir. Daha sonra Mısır'da Hristiyan Sanatı'na dair çalışmalar yapmıştır. Çalışmalarının ileriki evrelerine gelinceye kadar Hristiyan yapı-harabelerini ele almış, Türk sanat ve mimarisini konu almamıştır. Kariyerinin şimdiye kadarki kısmından da anlaşılacağı gibi, kariyerinin ilerleyen dönemlerinde de birçok farklı coğrafyanın sanatıyla ayrı ayrı ilgilenmiş ve o coğrafyaların sanatındaki ayırt edici unsurları algılamak için uğraşmıştır ve sonrasında Türk Sanatı üzerine yaklaşımlarda bulunmuştur ([Diez, 1947](#)). Heinrich Glück ve Ernst Diez ise Josef Strzygowski'in öğrencileri ve Viyana'daki I. Kunsthistorische Institut'un kuruluş yıllarında asistanıdır ([Aslanapa, 1985](#); [Verbowski, 2015](#)).

Heinrich Glück Strzygovvski'nin asistanı ve yardımcısı olmak dışında, Avusturya müzelerinin Şark Koleksiyonları'nın yeniden düzenlenip ilmi olarak değerlendirilmesi alanında da çalışmalar yürütmüştür. İstanbul'a ve doğu memleketlerine yaptığı inceleme seyahatleri sayesinde, buralardaki sanat eserleriyle yakın bir bağlantı kurmuştur. İslam Sanatı ve özellikle Türk Sanatı asıl çalışma konusu olmuştur. Bu alanlardaki iki temel eseri "Propyläen" serisi İslam Sanatı cildi (Band V. Berlin, 1925) ile Bossert'in başlatıp, Kühnel'in tamamlamış olduğu "Geschichte des Kunstgeuerbes" adlı seride çıkan İslam dekoratif sanatları cildi olmuştur.

¹ Jozef Strzygowski, 1862'de Avusturya'da doğmuştur ve liseden sonra dokumacı ustası olmuştur. 1882'de üniversiteye başlamış ve 1885'te Münih'te felsefe doktoru unvanını almıştır ([Aslanapa, 1985](#)).

Propylâen İslam Sanatı cildi, Türk ülkelerinin mimari sanatını, Selçuklu ve Osmanlı devrinin titizlikle bir araya toplanmış seçme eserlerini, planları ve görselleriyle ve yenilikçi yaklaşımlarıyla geniş kitlelere duyurmuştur ([Aslanapa, 1985](#)).

Glück, 1909'dan itibaren Türk Sanatı vurgusunun arttırılmasıyla birlikte, Türk Sanatının Batılılar tarafından kabul edilmeye başlandığını, 1935'te yazdığı "Türk Sanatının Dünya'daki Mevkii" isimli yazısında belirtmiştir. Ancak bu dönemde bu konuda Avrupa'da hala iki iddia güncelliğini korumaktadır. Bu konuların ilki büyük sanatkârların gayrı Türk, yani Rum, Hıristiyan veya Acem olduğu, diğeri de Türk sanat eserlerinin orijinalitesiyle ilgili olup, bu eserlerin taklit ve eklektik bir halita olduğudur. Bu konuyu Ayasofya ve Sinan üzerinden açıklayan [Glück \(1935\)](#), bu eseriyle Türk Sanatı kavramsallaştırmasına önemli bir katkı sağlamıştır.

Katkı sağlayan kişilerin başında, Avusturyalı Ernst Diez² gelmektedir. Diez, 1940'lı yıllarda Türkiye'ye gelen ve önemli bir sanat tarihçisidir. 1902'de doktorasını vermiş, 1918'de doçent, 1924'de profesör olmuştur. Doktora tezi "Viyana Dioskurides'in Minyatürleri" üzerinedir. Araştırmalarında önce Bizans sanat çevresine yönelmiştir. Avrupa sanatı tarihi ile de kısa süre ilgilendikten sonra, Sarre'nin etkisi altında İslam sanatına yönelmiş ve bütün ilgisini bunda toplamıştır ([Aslanapa, 1985](#)).

Diez 1943 yılında Türkiye'nin ilk sanat tarihi kürsüsünü (İstanbul Üniversitesi "Türk-İslâm San'atı Kürsüsü) kurmuştur, bu durum Türkiye'de sanat tarihinin bir disiplin olarak şekillenmeye başlamasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1952 yılında ilk mimarlık tarihi kürsüsünün kurulmasına kadar, üniversitelerdeki kurumlaşmada günümüzdeki gibi bir sanat tarihi ve mimarlık tarihi ayırımının bulunmaması ve mimarlık öğrencilerine mimarlık tarihi derslerinin sıklıkla sanat tarihçileri tarafından verilmiş olması, ilk sanat tarihi kürsüsünün kurulmasını iki disiplin için de önemli kılmaktadır ([Verbowski, 2015](#)).

Diez'in Türk Sanatı'na bakışı, Batılıların İslam Sanatı genellemesine karşı bir duruşta ve Arseven'e benzer bir yaklaşımdadır. Ona göre, belirli üslup dönemlerinin tanımlanması için yeterli sanat tarihi terimi ve birliğinin bulunmaması sebebiyle çoğunluğu tarihçiler tarafından belirlenmiş ve dini ya da siyasi temele dayanan sanat tarihi terimlerinin kullanıldığını ve bu kelimelerin yerleşip kaldığını belirtmekte ve İslam Sanatı tanımlamasını da bu şekilde görmektedir. Bu şartlar altında Batı dünyasında İslam Sanatı olarak genel kabul görmüş

² Diez, 1878 de Kârnten Lölling'de doğmuştur. 1903-1904 yıllarında İstanbul ve Roma'da incelemelere başlamış, daha sonra Viyana Berlin müzelerinde çalışmıştır.

mimarlık ve sanatın içinde, Mısır, Suriye ve İran vb. ülkelerden ayrılmış bir Türk Sanatı'ndan bahsetmek ve onu kavramsallaştırmak gerektiği düşüncesiyle 1946'da "Türk Sanatı" isimli bir kitap yazmıştır. Ancak Diez, Arseven'den ve dönemin Milliyetçi yaklaşımından farklı bir tutumla Türk Sanatının kökenini İran ve Bizans mimarlığına bağlamıştır (Kök, 2015). Bu yaklaşımı toplumda tepki ile karşılaşmış ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde devam ettirdiği çalışmalarını yarıda bırakarak ülkeden ayrılmak durumunda kalmıştır (Deniz, 2009).

İstanbul Üniversitesi'nde çalıştığı süreçteki doktora öğrencilerinden biri, kariyerinin ilerleyen dönemlerinde, İslam kültürünü başarıyla yorumlayan çağdaş tasarım, sosyal konut, toplumsal gelişim, restorasyon, yeniden kullanım ve bölgesel koruma projelerini kapsayan mimarlık ödülleri olan Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü üç kez almayı başaran tek mimar Turgut Cansever'dir. Turgut Cansever, Diez'in onu yönlendirmesiyle odağını çevirdiği "Türk Sütun Başlıkları" isimli doktora tezi ile Türkiye'de bir mimar tarafından yazılan ilk sanat tarihi tezini kaleme almıştır. Tez, birden fazla kaynakta farklı isimlerle anılmaktadır. "Selçuklu ve Osmanlı Sanatında Baklavalı İstalaktitli Sütun Başlıkları" ve "Anadolu, Selçuklu ve Osmanlı Sütun Başlıkları", Cansever'in tezi için kullanılan diğer başlıklardır. Ancak Diez'in dekanlıkla yazışma süreçlerinde ve tezin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshasında "Türk Sütun Başlıkları" tez başlığı kullanılmıştır (Deniz, 2009).

2. TURGUT CANSEVER'İN DOKTORA TEZİNİN KAVRAMSAL VE YÖNTEMSEL ALTYAPISI

Türk Sanatı üzerine önemli tartışmaların yapıldığı dönemde bu tartışmaların önemli bir aktörü olan Diez'in öğrencisinin tezindeki "Türk" vurgusu önemlidir. Ancak tez başlığı belirleme sürecinde, sütun başlıklarına "Türk" demeden önce, bu başlıkları Anadolu, Selçuklu ve Osmanlı olarak tanımlama gereksinimi duyulduğu ve en sonunda "Türk" olarak anılmasına karar verildiği de anlaşılmaktadır. Bu da Türk Sanatı'nın kavram ve kapsamının bu tezin yazıldığı 1940'lı yılların sonlarında hala kafa karışıklığı yarattığı ve kavramın öncü savunucuları ve onların öğrencileri tarafından bile yadsınabildiğini düşündürmektedir.

Cansever, doktora sürecinde Diez'in *Ars Islamica*'da yayınlanan "A Stylistic Analysis of Islamic Art-General Part (İslâm Sanatının Üslup Analizi-Genel Kısım)", "Simultaneity in Islamic Art (İslâm Sanatında Hemzamanlık)" ve "A Stylistic Analysis of Islamic Art Islamic Part (İslâm Sanatının Üslup Analizi-İslâm Kısım)" isimli üç makalesinden çok etkilenmiştir. Bütün bir yaz boyunca kendini bu makaleleri okumaya ve anlamaya veren Cansever'i özellikle

Diez'in "genetik estetik" kavramsallaştırması ilgisini çekmiştir ([Deniz, 2009](#)). Daha sonraki dönemde doçentlik tezinde de benzer bir yöntem izleyecek olan Cansever, bu şartlar altında şehir şehir gezip alan ve fotoğraflama çalışması yaparak, sütun başlıklarıyla ilgili dönemin şartlarında önemli bir veri tabanı oluşturmuştur. Bu çalışma kapsamında İstanbul dışında Amasya, Beyşehir-Konya, Bursa, Divriği-Sivas, Edirne, Erzurum, İznik-Bursa, Karaman, Kayseri, Konya, Niğde, Sivas ve Tokat'a giden Cansever, 111 farklı yapıyı tezinin kapsamına dahil etmiştir ([Cansever, 1949](#)).

Mimarlık tarihi yazımı ile ilgili sanat ve mimarlık tarihçileri tarafından birçok metodoloji üretilmiştir. Cansever'in doktora tezinin incelendiği bu çalışmada Andrew Leach'in yaklaşımları baz alınacaktır. "Üslup ve dönem", "biyografi", "coğrafya ve kültür", "tip", "teknik" ve "tema ve anoloji" olmak üzere altı farklı yaklaşım belirlenmiştir ([Leach, 2010](#)). Bu çalışma için bu altı yaklaşımdan "coğrafya ve kültür", "tip" ve "teknik" yaklaşımları öne çıkmaktadır.

Üslup ve dönem ele alındığında üslup, vazgeçilmez bir tarihi araçtır; üslupsal tertip ise dekorasyonu, ayrıntıları ve mimari düzenin belirlediği binanın cephesinde kullanılan sütunların, formun, büyüklüğün görsel organizasyonunu içerir ([Leach, 2010](#)). [Leach \(2010\)](#), üslubu Ackerman ve Wölfflin'in tanımlamaları üzerinden ifade eder. Buna göre, Wölfflin üslubu, kendi döneminin bir ürünü olan bir sanat yapıtının durumunun görsel anlamda açığa vuruluşu olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda tarihçiler bir kültürü, o kültürün sanatını anlayarak çözümleyebilirler. Ackerman için ise üslup, bir sanatçının yapıtında ya da yapıtının belirli bir bölümünde, bir bölgede, bir dönemde ayırt edilebilir olan belirli bir yaygınlığı tanımlar ([Leach, 2010](#)).

Üslup ve dönem yaklaşımı her ne kadar binanın cephesinde kullanılan sütun ve formları çalışma alanına dahil etse de, Cansever'in doktora tezini bu yaklaşımla ele almak tam anlamıyla doğru değildir. Bunun başlıca sebebi, Cansever'in tez başlığı sürecinden ve tezine dahil ettiği sütun başlıklarından da net bir biçimde okunmaktadır. Çalışma yalnızca bir döneme ait sütunları incelememektedir. Bu sebeple Cansever, Osmanlı ve Selçuklu Sütun Başlıkları deme ihtiyacı duymuştur. Dönemin değişmesi, üslupsal farklılıklara da sebep olmaktadır. Bu sebeple, yaklaşımın kapsamına dahil gibi görünen bu çalışma, farklı dönemlerden örnekleri içermesi sebebiyle bu yönüyle incelenmemelidir.

[Leach \(2010\)](#)'in "Coğrafya ve Kültür" yaklaşımında ise biyografik faktörlerin biçimlendirdiği bir mimarlık tarihi yazımı söz konusudur. Buna göre bu yaklaşım, ulus,

imparatorluk, bölge, belediye sınırlarından ve jeopolitik sınırlardan sınırlamalar ödünç alan ya da kültürel ve/veya dilsel bölgeleri, sınır ötesi gruplamaları ve coğrafyaları esas alan mimarlık tarihlerinin özellikleriyle paralellik gösterir. Türk Sanatı ismiyle “Türklük” vurgusuyla yazılmış olan bu çalışma, bu yaklaşım altında incelenebilir. Ancak bu yaklaşımda bir ulusun mimarlık tarihi, önceden ayrıık olan bölgeleri ya da daha büyük bir milliyetçi gruplama içinde mimarlık tarihi bütünlüklü bir biçimde gelişmiş olan ayırt edilebilir dilsel bölgeleri içerebilir ([Leach, 2010](#)). Fakat [Cansever \(1949\)](#), çalışmasına yalnızca günümüz Türkiye sınırlarındaki sütun başlıklarını dahil etmiştir. Ayrıca, Türk kültürüne ait mimarlık tarihini yazmaktan çok, tek bir yapı elemanı seçerek onun üzerinde bir çalışma yapmıştır. Bu sebeple [Leach \(2010\)](#)’in “Tip” yaklaşımı da bu çalışma için önemli olacaktır.

“Tip” yaklaşımında mimarlığın kendi başına bir tarihinin olabileceğini düşünmenin ötesinde, aynı türe ait öğelerin de bir tarihi olabileceğini ortaya koyar. Bu şekilde hastanenin, üniversite kampüsünün, bazilikanın, fabrikanın, müzenin, yüksek yoğunluklu konut blokunun, tren istasyonunun, opera binasının, cumhurbaşkanlığı kütüphanesinin ve havalimanının mimarlık tarihi açısından değerlendirilmesi mümkün görülmektedir ([Leach, 2010](#)). Ancak bu yaklaşımda, yapı ya da yapı elemanı tipinin tüm coğrafyalardaki tezahürü incelenirken, [Cansever \(1949\)](#) çalışması Türk kültürüyle sınırlandırılmıştır.

Reyner Banham, ölümünden önce yayınlanan son makalesinde mimarların yaptığı ve başka kişilerin yapmadığı şeyler üzerine tarih yazımının mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu ayırım, proto-mimarları yani taş ustalarını, heykeltıraşları ya da tarihsel koşullar nedeniyle günümüzdeki “mimar” kavramına sahip olmayan proto’ları bu mimarlık tarih yazımı gerekçesi tanımına dahil etmemizi sağlamaktadır ([Leach, 2010](#)). Bu bağlamda, taş ustalığı ve heykeltıraşlığın öne çıktığı Türk sütun başlıkları, “teknik” yaklaşımı altında da incelenebilmektedir.

Bu şartlar altında bu çalışmada, Türk Sanatının kavramsallaşması ile ilgili çalışmaların devam ettiği dönemdeki aktörlerin başında gelen Diez’in öğrencisi Turgut Cansever’in mimarlık ve sanat tarihi alanındaki ilk olma özelliği teşkil eden doktora tezi, mimarlık tarihi yazım yöntemleri açısından [Leach \(2010\)](#)’in “coğrafya ve kültür”, “tip” ve “teknik” yaklaşımları altında incelenecektir.

3. TURGUT CANSEVER'İN DOKTORA TEZİNDE ÖNE ÇIKAN YÖNTEMSEL YAKLAŞIMLAR

3.1. Coğrafya ve Kültür

Tezde sütun başlıklarının incelenmesine başlanmadan önce; Anadolu'nun Fethi, Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu Türk Beylikleri ve Osmanlılar ile ilgili genel bilgi verilmektedir. Bu yönüyle tezin coğrafi ve kültürel sınırlarının net bir biçimde belirlendiği görülmektedir. Tez, Cansever'in önsözüyle başlamaktadır ve önsöze "Türk Yapı Sanatı" sözleriyle giriş yaparak, çalışmanın coğrafi ve kültürel sınırlamasının çalışma için öne çıkan bir konu olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu çalışmada, Strzygowski ve Glück'ün başlattığı ve Arseven ve Diez'in de önemli katkılar sağladığı Türk Sanatı kavramsallaştırılmasına destek verilir şekilde, Türk Sanatı dönemselleştirmesi yapılmakta ve kültürel değerlerimiz tanıtılmaya çalışılmaktadır. [Cansever \(1949\)](#) Anadolu Türk Sanatı'nın başlangıcını 11-13. yüzyıllar arasındaki Selçuklu Sanatı'na bağlamaktadır. Çalışmanın "Tarihçe" kısmında Türk Sanatı ile ilgili görüşler Türk Sütun Başlıkları çerçevesinde aktarılmaya devam etmektedir ve Diez'in Türk Sanatı'nın temellerini dayandırdığı Bizans ve İran mimarlığı teması kendini hissettirmektedir. Bu yönüyle çalışmanın Diez'in görüşlerinin etkisinde kaldığı görülmekte olup tarafsız bir duruşun tam manasıyla sergilenemediği görülmektedir.

Çalışmasında "Türk Sanatı" ile ilgili çalışmalar yürüten diğer kişilere de yer vermiş olması olumlu bir yaklaşım olmakla birlikte; Celal Esad Arseven'in yalnızca L'Art Ture (1939) isimli eserinden Edirne Ulu Camii ile ilgili bir kullanım yapmış olup genel Türk Sanatı açıklamalarında Arseven'in yaklaşımlarına yer vermemiştir. Bu konuya Cansever'in tez jüri üyelerinden Hilmi Ziya Ülken de "eski Türklerin ahşap ve kumaş ordugâh kapıları ile Selçuklu portreleri arasındaki farazî münasebete işaret edilirken bu fikrin evvelce Celal Esad Arseven tarafından ileri sürüldüğü zikredilmemiştir." ifadesiyle değinmektedir ([Deniz, 2009](#)).

Arseven dışında Türk Sanatı kavramsallaştırmasının öncülerinden Vol le Coq'un ve Strzygowski'nin birden çok eserinden de kaynak olarak faydalanmıştır. Her ne kadar Diez'in etkisinde kalmış gibi görünse de Cansever, Diez'in 1946'da yayınlanmış olan "Türk Sanatı" isimli kitabını da tezinde kaynak olarak kullanmamış olmasıyla, aslında Arseven ya da diğer görüşleri yadsımadığını ve Türk Sanatı ile ilgili kendi görüşlerini dile getirdiğini belli etmiştir.

Cansever'in, çalışmanın Türk Sütun Başlıkları'nı farklı dönemlere göre kategorileştirerek aktardığı ileriki kısımlarda da sütun başlık tiplerinin menşei belirlemede İran mimarlığı vurgusuna devam ettiği görülmektedir. Çalışmada İran menşei fikri Pope'a atfedilmektedir;

oysa bu kişinin eserlerinde bu fikirler Schroeder tarafından savunulmaktadır (Deniz, 2009). Ülken, ayrıca Cansever'in Osmanlı İmparatorluğu'nun Roma'dan daha geniş sınırlara dayandığını söylerken tarihi gerçeklikten uzaklaştığını da iddia etmektedir (Deniz, 2009).

Çalışmaya günümüzde Türkiye sınırları içerisinde bulunan 14 farklı şehirden 111 farklı yapı ve her yapıdan 1-7 arası değişen adetlerde sütun başlıkları dahil edilmiştir (Deniz, 2009) (Tablo 1).

Tablo 1. Cansever (1949)'in tez çalışmasına dahil ettiği sütun başlıklarının bulunduğu şehirler (Deniz, 2009)

Table 1. Cities with column headings that Cansever (1949) included in his PhD thesis (Deniz, 2009)

Şehir	Yapı Adedi	Şehir	Yapı Adedi
Amasya	6	İznik-Bursa	1
Beyşehir- Konya	1	Karaman	3
Bursa	3	Kayseri	6
Divriği-Sivas	1	Konya	5
Edirne	7	Niğde	2
Erzurum	2	Sivas	4
İstanbul	68	Tokat	2

Bu çalışma için seçilen yapılar, yapıldıkları yüzyıl ve dönem bazında da çeşitlilik göstermekte olup, 6. yüzyıldan 19.yüzyıla kadarki dönemde Bizans'tan Beyliklere ve sonrasında Osmanlı'ya kadar uzanan dönemleri kapsamaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Cansever (1949)'in tez çalışmasına dahil ettiği sütun başlıklarının dahil olduğu dönem ve yüzyıllar (Deniz, 2009)

Table 2. The period and centuries including the column headings that Cansever (1949) included in his thesis (Deniz, 2009)

Yüzyıl	Yapı Adedi	Dönem	Yapı Adedi
6. yüzyıl	2	Bizans	2
12. yüzyıl	1	İlhanlılar	3
13. yüzyıl	16	Karamanoğlu	5
14. yüzyıl	7	Mengücekoğulları	1
15. yüzyıl	24	Osmanlı	83
16. yüzyıl	27	Saltuklu	1
17. yüzyıl	6	Selçuklu	13
18. yüzyıl	22	Bilinmeyen	3
19. yüzyıl	5		
Belirtilmeyen	1		

Çalışmanın kapsamının daha tanımlı olması ve çalışma içine dahil edilecek dönemlerin sınırlandırılması, tez çalışmasının daha da etkili bir hale gele gelmesini sağlayabilir. Çünkü bu kadar geniş yüzyıl aralığında Türk Sütun Başlıkları'nı belgelemek ve kategorize etmek amacıyla başlanan bu çalışma, yalnızca 14 şehirle ve 111 yapıyla sonuçlandırılmıştır. Bu nedenle, çalışma dönemsel ve bölgesel kısıtlama konusunda eksik kalmış, kapsamının ve döneminin genişliği, verilen örneklerle ne yazık ki doldurulamamıştır.

3.2. Tip

Çalışmanın önsözünde, çalışmada belirli bir coğrafyadaki bir yapı organının (sütun başlıklarının) değişik dönemlerde kazandığı hususların değerlendirileceği belirtilmiştir. Bu doğrultuda da, çalışmada Selçuklu Sütun Başlıkları ve Osmanlı Sütun Başlıkları çeşitli alt başlıklarla özelleştirilerek titizlikle incelenmiş ve kategorize edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın “tip” yaklaşımına göre başarılı şekilde gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir. Ancak unutulmamalıdır ki; çalışma yalnızca Türkiye coğrafi sınırları içerisinde tutulduğu için tip yaklaşımındaki evrensel çizgiden uzaktır.

Çalışma iki farklı aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada çalışmanın yazı ile ifade edilen kısımları, ikinci aşamada ise Cansever'in 14 farklı şehre giderek fotoğrafladığı ve belgelediği sütun başlıkları bulunmaktadır. Çalışmada sunulan sütun başlığı tipolojisi, kronolojik bir şekilde hazırlanmış olup, bu tipolojinin dönemler içerisindeki değişimi detaylı bir biçimde sunulmaktadır ([Tablo 3](#)).

Tezin, fotoğrafla belgeleme kısmında, sütun başlıkları ile ilgili bilgi verilmiyor olması ve herhangi bir sütun başlığı ile ilgili bilgiyi çalışmanın yazılı kısmındaki ilgili alana giderek okumak zorunda olmak, okuyucu için karmaşık ve yorucu bir yöntem olmaktadır. Tez çalışmasının 1949 yılında tamamlandığı göz önünde bulundurulduğunda, dönemin teknolojik şartlarının metin içine fotoğraf eklemek için uygun olmaması, tezin daktiloyla yazılmış olması ve yayınlandığı enstitünün o dönemki şablonunun gerekliliklerinin bilinmemesi gibi durumların, bu sorunun kaynağını oluşturması kuvvetle muhtemeldir. Tezde fotoğrafların eklendiği alana sütun başlıklarının mimari çizimleri eklenmesi, bu yaklaşımda, mimari ifadenin kuvvetlenmesini sağlayabilir.

Tablo 3. [Cansever \(1949\)](#)'in İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Bulunan Doktora Tezindeki Türk Sütun Başlıkları Tipolojileri

Table 3. *Turkish Column Headings Typologies in [Cansever \(1949\)](#)'s PhD Thesis in the Istanbul University Library*

Türk Sütun Başlıkları		
Selçuk Sütun Başlıkları	Geometrik Şekilli Sütun Başlıkları	
	Yaprak Tezyinatlı Sütun Başlıkları	
	Selçuk Mukarnas Tezyinatlı Başlıkları	
Osmanlı Sütun Başlıkları	İstanbul'un Fethine Kadar Osmanlılar Tarafından Meydana Getirilmiş Başlık Tipleri	
	Fatih Devri Başlıkları	
	Beyazıd ve Yavuz Devri Başlıkları	
	İstanbul'un Fethinden Sonra Stalaktitli Başlıklar	Mukarnas Tezyinatlı Sütun Başlıkları
	Sinan Devri Başlıkları	Stalaktitli Başlıklar
	Sarkıtma İle Kareye Geçen Başlıklar	
	Sultan Ahmed Devrine Kadar ve Sultan Ahmed Camii Başlıkları	
	Yeni Cami Başlıkları	
	Üç parçadan mürekkep başlıklar	
	Baklavalı Başlıklar	İki parçadan müteşekkil başlıklar
	Yalnız baklavalardan (bir parçadan) müteşekkil başlıklar	
Barok, Ampir Devirlerinde ve Müteakkip Yapıların Sütun Başlıkları		
Diğer Osmanlı Sütun Başlıkları		

3.3. Teknik

Cansever'in doktora tezinde Türk Sütun Başlıkları'nın yüzyıllar içerisindeki "teknik" değişimi yansıtılmıştır. Buna göre, Türk Yapı Sanatı'nda, Türklerin göçebe olduğu dönemden itibaren ona miras kalan ahşap yapı yapma geleneği ile Asya'nın kerpiç geleneğinin etkisi bulunmaktadır ([Cansever, 1949](#)). Bu da göçebe kültürler has geometrik tezyinat şekillerinin zıt renklerle kapladığı kerpiç yapılar yanında, diğer taraftan Konya'da İnce Minareli Medresede bir örneğine rastlanan ahşap yapı geleneğinin etkisi altında taş yapıları meydana getirmiştir.

6. yüzyıldan kalan iki yapı dışında, tezin kapsam aralığı olan 12.-19. yüzyıl incelendiğinde, aradaki yedi yüz yılda sütun başlığı yapım tekniğindeki değişim yadsınamazdır. Bununla birlikte, yedi yüzyıl boyunca sütun başlıklarında gerçekleşen teknik değişim, yalnızca bahsi geçen yapı elemanının değişimini değil, inşa edildiği dönemin yapı yapma tekniğiyle ilgili de fikir vermektedir. Ayrıca, teknik, Türk yapı yapma sanatının kökenini anlamakta da önemli bir veri olmaktadır. Örneğin, çalışmaya dahil olan ilk yapıların tuğla ile inşa edilmiş olması, 12. yüzyılda kuvvetli bir tuğla yapı yapma sanatı olduğunun bir göstergesidir. Daha sonra tamamen taş olarak inşa edilmiş yapılarda da minare ve kubbelerin tuğladan yapılması, Anadolu Selçuklu yapılarının özelliklerini yansıtmaktadır ([Cansever, 1949](#)).

Diğer bir önemli konu ise, sütun başlıklarının bir süsleme sanatından çıkıp yapı elemanı olmasındaki teknik değişim sürecidir. Selçuklu Sütun Başlıkları, Selçuklu köşe sütunları gibi, başlangıçta belli bir göreve sahip olmaktan çok, dekoratif yönüyle öne çıkmaktadır. Ancak 13. yüzyıl ortalarında, sütuna bağlı bir yapı unsuru olması nedeniyle, köşe sütunu ile taşıyıcı özelliği ortaya çıkmaktadır ([Cansever, 1949](#)).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Batı'nın İslam Sanatı olarak genellemek istediği İslam'ı benimsemiş kültürlerin sanatının içinde bir Türk Sanatı varlığının kanıtlanma çabalarının üst noktaya çıktığı 1940'lı yıllarda, Türk Sanatı kavramsallaştırılmasında öncü bir isim olan Ernst Diez'in doktora tez öğrencisi Yüksek Mimar Turgut Cansever'in "Türk Sütun Başlıkları" isimli doktora çalışması [Leach \(2010\)](#)'in mimarlık tarihi yazım yaklaşımlarından "Coğrafya ve Kültür", "Tip" ve "Teknik" altında incelenmiştir.

"Coğrafya ve Kültür" yaklaşımına göre incelendiğinde, tez çalışmasının Türk Sanatı'nı dönemselleştirdiği ve Türk kültürüne ait değerleri tanıttığı anlaşılmaktadır. "Tip" yaklaşımına göre incelendiğinde, çalışmanın Selçuklu Sütun Başlıkları ve Osmanlı Sütun Başlıkları'nı çeşitli alt başlıklarla detaylı bir şekilde incelediği ve benzer türde olanları aynı tip altında kategorize ettiği görülmektedir. "Teknik" yaklaşımına göre incelendiğinde, çalışma hem Türk yapı yapma sanatının yüzyıllar içindeki teknik değişimini hem de sütun başlıklarının dekoratif bir öğeden, taşıyıcının bir parçasına dönüşmesindeki teknik değişimini ortaya koymaktadır.

Türk Sanatı'nın kavramsallaşmasında önemli bir yeri olan bu çalışma, kapsam ve döneminin geniş bırakılması sebebiyle eksik kalmış olsa da, döneminin şartlarında değerlendirildiğinde oldukça kıymetlidir. Ancak Cansever'in, çalışmada tez danışmanı Diez de dahil olmak üzere, Türk Sanatı kavramsallaşmasında öncü olan isimlerin bu alanda yapmış olduğu çalışmalara atıf yapmaması, çalışmanın zayıf yönlerinden olmuştur. Bu coğrafyaya ait önemli bir Türk yapı elemanının, daha kuvvetli bir literatür taraması ile desteklenmiş olması, tez çalışmasını daha da kuvvetli hale getirecektir. Bununla birlikte, Türk Sanatı ile ilgili genel bilgilerin de verildiği bu çalışma, Diez'in Türk Sanatı kitabına atıf yapılmasa da Diez'in etkisinde kalınarak hazırlanmış gibidir. Bu da, Diez'in Türk Sanatı'nın temellerini İran ve Bizans'a dayandırma eğiliminden anlaşılmaktadır.

Tez, Türk sütun başlıkları tipolojilerini Osmanlı ve Selçuklu dönemlerine göre kategorize ederek, bu konuda gelecek çalışmalar için kaynak olmuştur. Kronolojik bir düzende sunulan bu çalışmanın, sütun başlıklarının yüzyıllar içerisindeki süslemeden yapı elemanına geçiş sürecindeki teknik değişimini başarılı bir şekilde yansıttığı görülmektedir. Her ne kadar teknik detay ve çizimlerin noksanlığı dikkat çekmekteyse de; günümüzde dahi mimari korumanın birinci önceliğimiz olmadığı toplumumuzda, 14 farklı şehirde 111 farklı yapıya ait fotoğrafla belgeleme çalışması yapılmış olması mimari mirasın gelecek kuşaklara aktarımı konusunda önemlidir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Ana Bilim Dalı doktora programındaki Prof. Dr. Kemal Reha Kavas tarafından verilen MIM 7013 Mimarlık Yazım Tarihinde Metodoloji isimli dersi kapsamında yapılan bir çalışmanın geliştirilmiş halidir. Ders sürecindeki önemli katkılarından dolayı Prof. Dr. Kemal Reha Kavas'a teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKLAR

- Arseven, C. E., 1984. Türk Sanatı. Cem Yayınevi, p.286.
- Aslanapa, O., 1985. Atatürk'ten bu yana Avusturyalı Sanat Tarihçilerinin Türkiye'deki Faaliyetleri. Erdem, 1(2), 501-516.
- Cansever, T., 1949. Türk Sütun Başlıkları, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye, pp.289.
- Diez, E., 1947. Josef Strzygowski, Felsefe Arkivi, 2(1), 1-12.
- Deniz, F., 2009. Sanat Tarihine Mimarlıktan Bakmak: Turgut Cansever ve Doktora Tezi, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7(13), 435-460.
- Düzenli, H. İ., 2009. Fiziksel İnşadan Metinsel İnşaya: Türkiye'de Mimarlık Tarihi ve Tarihçiliğinin Serüveni. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (13), 11-50.
- Glück, H., 1935. Türk Sanatının Dünyadaki Mevkii. Türkiyat Mecmuası, 3, 119-128.
- Kök, E., 2015. Cumhuriyet Döneminde Ayasofya Yazarlığı: Sanat Tarihi Literatürü Bağlamında Bir İnceleme, Sanat Tarihi Dergisi, XXIV, 53-71.
- Leach, A., 2010. Mimarlık Tarihi Nedir? Küy Yayınları, p.152.
- Verbowski, C., 2015. Türkiye'de Sanat/Mimarlık Tarihi Disiplininin Kuruluşunda Ernst Diez ve "Türk Sanatı". İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, pp.180.